

KRZYSZTOF JAKUBIAK
WSP w Bydgoszczy

MIEJSCE I ROLA HISTORII WYCHOWANIA W ZAKŁADACH KSZTAŁCENIA NAUCZYCIELI W OKRESIE II RZECZYPOSPOLITEJ

Wprowadzenie

Zagadnienie kształcenia nauczycieli szkół powszechnych w Polsce, w okresie międzywojennym jest obecnie wyczerpująco opracowane w naszej historiografii¹. Publikacje te jednak są zorientowane na kształcenie nauczycieli w ogóle, w tym również organizację doksztalcenia i doskonalenia nauczycieli w latach 1918-1939. Brak dotychczas opracowania, które by w sposób możliwie pełny omawiało problemy poszczególnych przedmiotów nauczania w zakładach kształcenia nauczycieli. Wydane dotąd publikacje poruszają tę kwestię tylko marginesowo, dlatego też okoliczność ta skłania do przeprowadzenia badań i analizy problemu celów nauczania, zadań i roli historii wychowania w systemie kształcenia nauczycieli szkół powszechnych w okresie II Rzeczypospolitej. Ponadto przedmiotem niniejszych rozważań jest również analiza programów, podręczników i metodyki nauczania tego przedmiotu w zakładach kształcenia nauczycieli.

Historia wychowania jako samodzielna dyscyplina naukowa zaczęła wyodrębniać się z nauk historycznych i pedagogicznych w połowie XIX wieku, a w Polsce praktycznie dopiero po odzyskaniu niepodległości. W początkowym jednak okresie uprawiana w zasadzie była historia pedagogiki, która obejmowała przede wszystkim historię teorii pedagogicznych, sprowadzoną właściwie do przeglądu dzieł poszczególnych filozofów wychowania oraz dołączoną do nich z końcem XIX wieku historię szkolnictwa. Wychowawcze wartości rozumianej w ten sposób historii pedagogiki usiłowano wydobywać z biografii wielkich pedagogów².

Dopiero postępy socjologii na początku XX wieku zahamowały jednostronność badań historii pedagogiki i rozszerzyły znacznie zakres badań naukowych tej dyscypliny, która odąd, jak pisał Stanisław Kot: "usiłuje ogarnąć wszelkie formy oddziaływań wychowawczych i śledzi je od najniższych stopni rozwoju ludzkości, doszukując się systematycznie ich związku z życiem społeczeństw"³. Wraz z znacznym rozszerzeniem zakresu badań, następuje w tym okresie przejście od historii pedagogiki do historii wychowania, której głównym zadaniem staje się z jednej strony " przedstawienie form organizacji pracy wychowawczej poszczególnych społeczeństw w różnych okresach rozwoju historycznego, z drugiej zaś strony, wykrycie i wyjaśnienie ich związku z całokształtem ustroju i kultury danego społeczeństwa"⁴.

1. Cele i zadania nauczania historii wychowania

Kamilla Mrozowska, odnosząc swoje rozważania do przeszłości stwierdzała, że "włączenie historii wychowania do systemu kształcenia pedagogicznego wynikało z ugruntowanego w coraz większym stopniu przekonania, iż ma ona znaczenie kształcące, że rola badań w tym zakresie nie może ograniczać się wyłącznie do celów poznawczych, mają one bowiem określony cel praktyczny. Tym celem jest otwieranie szerszych horyzontów przed nauczycielami, pogłębianie ich ogólnej wiedzy o przeszłości i rozwoju kultury, ściślejsze związanie z rodzinnymi tradycjami"⁵. Zwracała także uwagę na wychowawcze walory nauczania historii wychowania oraz tkwiące w niej możliwości kształtowania postawy humanistycznej kandydatów na nauczycieli, co nie mogło być sprawą obojętną w ich przygotowaniu zawodowym⁶.

Historycy wychowania w okresie międzywojennym zgodnie stwierdzali, iż podstawowym celem nauczania tego przedmiotu jest kształtowanie kultury pedagogicznej kandydatów do zawodu nauczycielskiego, poprzez ukazanie rozwoju ideałów wychowawczych i form ich urzeczywistniania oraz wyjaśnienie ich przez wykazanie związków z ekonomicznym stanem społeczeństwa i jego kulturą, z rozwojem nauk, prądami umysłowymi, ideowymi i politycznymi w danej epoce historycznej⁷.

Jan Hulewicz pisał, że "historia wychowania może wytworzyć to,

co nazywamy kulturą pedagogiczną, to jest żywy stopień zainteresowania i zrozumienia szerokich warstw dla spraw pedagogicznych, zrozumienie związku spraw pedagogicznych z podłożem społeczno-kulturalnym epoki i krytyczne spojrzenie na sprawy natury wychowawczej, wyostrome w ujmowaniu zagadnień nie z punktu widzenia do-
rażnych celów, lecz w perspektywie wieków"⁸.

Stanisław Kot stwierdzał, że w obrębie badań historii wychowania mieszczą się dzieje teorii i praktyki wychowawczej rozpatrywane zawsze na tle historii kultury powszechnej i narodowej. Zadaniem tak rozumianej historii wychowania było, według tego znakomitego profesora historii kultury i wychowania, badanie "jak w poszczególnych stadiach swego rozwoju, różne społeczeństwa organizowały u siebie wychowanie i dlaczego takie właśnie, a nie inne stosowały systemy pedagogiczne"⁹.

Henryk Rowid, w artykule zamieszczonym w II tomie "Encyklopedii Wychowania", na temat dydaktyki przedmiotów pedagogicznych w zakładach kształcenia nauczycieli oraz w opublikowanej dwa lata później książce na ten sam temat stwierdzał, że w przygotowaniu młodzieży do zawodu nauczycielskiego i w kształtowaniu osobowości przyszłego wychowawcy, historia wychowania spełnia niezmiernie doniosłą funkcję poprzez prawidłową realizację swoich zadań kształcących, które polegają na tym, że:

- "uczy ona ujmowania faktów i działań wychowawczych na tle stosunków społeczno-politycznych i prądów kulturowych w poszczególnych epokach dziejowych,
- przedstawia rozwój idei i koncepcji pedagogicznych w perspektywie czasu i przestrzeni,
- daje możliwość pozytywnego ustosunkowania się do nowych koncepcji i metod wychowawczych i zaostża zdolności krytyczne", ponadto poprzez wyrobienie zmysłu krytycznego i skłonności do refleksji, chroni przed konserwatyzmem i rutyną w działalności pedagogicznej"¹⁰.

Podobne w swej istocie zadania stojące przed historią wychowania jako przedmiotem nauczania w zakładach kształcenia nauczycieli formułował wcześniej bliski współpracownik Henryka Rowida, Jan Hulewicz, który domagał się równorzędnego miejsca w programach nauczania realizowanych w zakładach kształcenia nauczycieli, dla historii wychowania jak dla pedagogiki czy psychologii pedagogicz-

nej. Jan Hulewicz traktując historię wychowania jako "środek" w kształtowaniu kultury pedagogicznej przyszłych nauczycieli, wskazywał na jej walory emocjonalne i wychowawcze¹¹.

Jeszcze wcześniej, bo w roku 1917, Władysław Spasowski podkreślał doniosłość historii pedagogiki w kształceniu nauczycieli jako "naturalnego uzupełnienia wykształcenia wychowawczego"¹². Uważał, że głównym zadaniem nauczyciela tego przedmiotu jest ukazanie uczniom "znajomości nici przewodnich rozwoju i postępu myśli wychowawczej, wielkich systemów pedagogicznych, życiorysów wielkich reformatorów wychowania na tle warunków czasu, porównanie ich z pracą na współczesnym warsztacie pedagogicznym oraz zapoznanie z kierunkami współczesnej myśli wychowawczej"¹³.

Hanna Pohoska, wykładająca historię wychowania na Uniwersytecie Warszawskim, a znana szerzej jako teoretyk "wychowania obywatelsko-państwowego", w jednej ze swych publikacji wypowiadała się na temat roli historii wychowania w kształceniu nauczycieli. Autorka ta, pojmując historię wychowania jako naukę obejmującą swoimi badaniami historię oświaty i szkolnictwa, dzieje doktryn i myśli pedagogicznej, "ruchów szkolnych i oświatowych oraz ideologii wychowawczych" twierdziła, że znajomość tej nauki winna ułatwić uczniom zrozumienie związków zachodzących między szkołą a życiem, a także między pracą wychowawczą a istnieniem państwa i narodu¹⁴. Wskazując na walory wychowawczo-obywatelskie i ideowe tego przedmiotu nauczania postulowała, że historia wychowania winna stać się podstawą wychowawczą nauk pedagogicznych¹⁵.

2. Miejsce i programy nauczania historii wychowania w zakładach kształcenia nauczycieli

W okresie powstania niepodległej państwowości polskiej w końcu 1918 roku, władze szkolne zastały na terenie Rzeczypospolitej /bez Pomorza i Górnego Śląska/ zaledwie 73 zakłady kształcenia nauczycieli, z czego 47 istniało na terenie byłego zaboru austriackiego. Dodać należy, iż większość z czynnych zakładów, bo aż 49 było szkołami prywatnymi. Wysiłki polskich władz oświatowych skupiły się więc przede wszystkim na dążeniu do znacznego zwiększenia ilości zakładów kształcenia nauczycieli, stworzeniu nowej organizacji

tych szkół, opartej na ustawodawstwie polskim; oraz opracowaniu nowych programów i podręczników¹⁶.

Już w niespełna trzy miesiące po ukonstytuowaniu się władz polskich został wydany 8 II 1919r. przez Naczelnika Państwa, "Dekret o kształceniu nauczycieli szkół powszechnych w państwie polskim", na mocy którego powołane zostały publiczne seminaria nauczycielskie utrzymywane przez państwo oraz seminaria prywatne. Seminaria nauczycielskie, w myśl dekretu i wydanego dwa lata później programu kształcenia, były zakładami o charakterze ogólnokształcąco-zawodowym. Charakterystyczne jest pod tym względem określenie seminarium, podane we wstępie do "Programu nauki w Państwowych Seminarjach Nauczycielskich", w którym czytamy, że "Seminarium jest szkołą zawodową, przygotowującą młodzież do zawodu nauczycielskiego, ale najważniejszą kwalifikacją zawodową nauczyciela jest dobre wychowanie i wykształcenie ogólne"¹⁷.

Do 5-letnich seminarów nauczycielskich przyjmowano młodzież w wieku od lat 14 na podstawie egzaminu wstępnego w zakresie programu 7-klasowej szkoły powszechnej. Pierwsze 3 lata nauki miały charakter ogólnokształcący, z przewagą przedmiotów o charakterze matematyczno-przyrodniczym i artystyczno-technicznym, zaś ostatnie 2 lata nauki miały charakter zawodowy z dominującą rolą przedmiotów pedagogicznych.

Zostały opracowane dwa warianty realizacji programu kształcenia w seminarjach, w których historia wychowania była wykładana łącznie z psychologią i nauką o dziecku oraz pedagogiką. Wymiar godzin w planie "A" przewidywał na realizację tych przedmiotów w poszczególnych klasach następującą ilość godzin dydaktycznych w wymiarze tygodniowym:

klasa III - 3 godziny,
klasa IV - 3 godziny,
klasa V - 6 godzin.

Częściej zaś realizowany plan "B" przewidywał na realizację tych przedmiotów w klasie IV i V po 6 godzin, z czego na historię wychowania w klasie IV - 3 godziny tygodniowo przez pierwsze półrocze i w klasie V - 6 godzin tygodniowo przez 4 miesiące¹⁸.

W programie kształcenia podkreślano związki pomiędzy poszczególnymi przedmiotami pedagogicznymi i tym samym zwracano uwagę na konieczność zapoznania uczniów z pedagogiką w oparciu o historię

wychowania, psychologię i praktykę pedagogiczną. Program kształcenia dla seminariów wydany przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w 1921 roku stwierdzał, iż "celem nauczania historii wychowania jest zapoznanie uczniów z rozwojem form wychowania, prądów i zagadnień wychowawczych oraz wyjaśnienie, jakie czynności i w jaki sposób wpływają na ten rozwój", akcentując czynniki o charakterze społeczno-politycznym, ekonomicznym, naukowym i religijno-moralnym¹⁹.

Nauczanie historii wychowania rozpoczynano w myśl programu od omówienia systemów wychowania w starożytnej Grecji oraz poglądów pedagogicznych Sokratesa, Platona i Arystotelesa. Następnie przechodono do omówienia ewolucji szkolnictwa w epoce hellenistycznej i starożytnym Rzymie, łącznie z poglądami pedagogicznymi Marka Fabiusza Kwintyliana. Kolejnym punktem programu był stosunek chrześcijaństwa do szkoły grecko-rzymskiej w pierwszych wiekach naszej ery.

Omawiając średniowiecze podkreślano rolę Kościoła jako organizatora i prawodawcy w szkolnictwie. Nie pomijano jednak klasowego i stanowego charakteru wychowania w średniowieczu, uwzględniając w programie typy szkół kościelnych w Europie i w Polsce, szkoły miejskie późnego średniowiecza oraz powstanie i rozwój uniwersytetów europejskich i Akademii Krakowskiej.

W odrodzeniu autorzy programu akcentowali rolę haumanizmu, reformacji i kontrreformacji w dziedzinie oświaty i wychowania w Europie i w Polsce. Zalecano także zapoznanie uczniów z poglądami pedagogicznymi przedstawicieli europejskiego i polskiego odrodzenia, wymieniając Erazma z Rotterdamu, Jana Ludwika Vivesa, Filipa Melanchtona, Jana Sturma, Michała Montaigne i Franciszka Rabelais'ego. Z polskich traktatów pedagogicznych tej epoki zalecano list królowej Elżbiety i prace Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Szymona Maryckiego, Erazma Glicznera, Mikołaja Reja, Łukasza Górnickiego i Sebastiana Petrycego. W okresie kontrreformacji dokładnie zalecano omówić działalność i szkolnictwo jezuitów i ich walkę z Akademią Krakowską i na tym tle powstanie Akademii Wileńskiej, Akademii Zamojskiej oraz kolonii akademickich.

Po omówieniu wojen religijnych i zagadnień związanych z załamaniem się szkolnictwa różnowierczego, wskazywano na przyczyny upadku szkolnictwa w Europie i w Polsce. Następnie charakteryzowa-

no nowe poglądy filozoficzne, przede wszystkim prace Franciszka Bacona i Kartezjusza, podkreślając ich wpływ na rozwój nowożytnej pedagogiki oraz zalecano zapoznanie uczniów z poglądami pedagogicznymi Jana Amosa Komeńskiego, Franciszka Fenelona i Rollina, a także jensenistów i pietystów. Ponadto zalecano omówić racjonalizm i sensualizm, i na tym tle poglądy pedagogiczne encyklopedystów francuskich, Johna Locke'a, Condillaca oraz naturalizm pedagogiczny Jana Jakuba Rousseau.

W polskiej oświacie XVIII wieku zalecano omówienie szkolnictwa pijarskiego i jego reformę przeprowadzoną przez Stanisława Konarskiego oraz nowe typy szkół szlacheckich. Inne punkty programu, to idea szkolnictwa narodowego i świeckiego, i w związku z tym projekt Renè De la Chalotaisa, kasata zakonu jezuitów, fizjokratyzm francuski i filantropizm i ich wpływ na poglądy pedagogiczne członków polskiej Komisji Edukacji Narodowej. Dużo uwagi program poświęcał ustawodawstwu szkolnemu, działalności KEN i jej komisarzom.

Przechodząc do omówienia szkolnictwa i wychowania w okresie pełnego rozwoju kapitalizmu, podkreślano wpływ Wielkiej Rewolucji Francuskiej na szkolnictwo europejskie w początkach XIX wieku oraz na kwestię nauczania elementarnego i oświaty ludu przy okazji prezentowania idei pedagogicznych, zasad wychowania i dydaktyki Jana Henryka Pestalozziego. Następnie wskazywano na wpływ filozofii niemieckiej, na rozwój pedagogiki i w tym kontekście zalecano omówić pedagogikę filozoficzną Jana Fryderyka Herbarta i jego rolę w pedagogice XIX wieku oraz poglądy i system wychowania przedszkolnego Fryderyka Froebła.

Po omówieniu tych zagadnień uczniowie mieli, w myśl założeń programowych, zapoznać się z dziejami oświaty polskiej w poszczególnych zaborach. Kolejne zagadnienia programowe dotyczyły wpływu pedagogiki pozytywistycznej Herberta Spencera na europejską myśl pedagogiczną i pozytywizm warszawski.

W końcowej części programu zalecano omówić najnowsze prądy współczesnej pedagogiki: indywidualizm, pragmatyzm, szkoły pracy oraz tworzenie szkoły polskiej w niepodległej Rzeczypospolitej²⁰.

Niewątpliwie ministerialny program nauczania historii wychowania w seminariach nauczycielskich był bardzo obszerny i stosunkowo niewielki wymiar godzin prawdopodobnie nie zabezpieczał w

pełni systematycznej jego realizacji.

W 1926 roku wydany został przez Ministerstwo WRiOP znowelizowany program dla seminariów nauczycielskich, w którym ograniczono ilość godzin na realizację przedmiotów bloku pedagogicznego, który obejmował: psychologię, naukę o dziecku, historię wychowania, pedagogikę, logikę, dydaktykę, metodykę elementarnego nauczania i praktykę pedagogiczną, z 25 do 23 godzin tygodniowo w klasie III, IV i V, nie zmniejszając ilości przedmiotów, ograniczając jednak w niektórych przypadkach ich zakres. Podobnie jak w programie z 1921 roku, historia wychowania realizowana była z psychologią i nauką o dziecku oraz pedagogiką w klasie IV w wymiarze 6 godzin tygodniowo i w klasie V - 5 godzin tygodniowo, z czego na samą historię wychowania przeznaczono w klasie IV - 3 godziny tygodniowo w pierwszym półroczu i w klasie V - 5 godzin tygodniowo w okresie pierwszych 4 miesięcy nauki. Materiał nauczania z historii wychowania został w nowym programie znacznie zredukowany. W odrodzeniu europejskim brak było w programie Erazma z Rotterdamu, J. Sturmy, F. Rabelais'ego, z polskich przedstawicieli humanizmu nie omawiano już dzieł S. Petrycego i Ł. Górnickiego. Zachodziła uzasadniona obawa, na co wskazywał w jednym ze swych artykułów nauczyciel historii wychowania lwowskiego seminarium nauczycielskiego, Piotr Dąbrowski, że braki te mogły utrudnić zrozumienie przez słuchaczy dążeń humanistycznych w dydaktyce i zagubić cenne inicjatywy polskiej myśli pedagogicznej XVII wieku²¹. Nowy program nie przewidywał między innymi także projektów oświatowych René De la Chalotaisa, fizjokratyzmu i filantropizmu, Karola Libelta, Klementyny Hoffmanowej oraz najnowszych kierunków w pedagogice.

W 1926 roku funkcjonowało na terenie Polski 200 seminariów nauczycielskich /120 państwowych i 80 prywatnych/, do których uczęszczało ok. 40.000 uczniów i uczennic a ich liczba systematycznie się zwiększała²². W roku szkolnym 1928/29 zarejestrowanych było już 218 szkół tego typu²³. Program historii wychowania realizowany w seminariach nauczycielskich stał się przedmiotem recenzji Heleny Orszy-Radlińskiej, która wykazywała jego ciekawe i nowoczesne ujęcie, akcentując zmienność haseł i ideałów wychowawczych w dziejach, uwzględnianie oświaty różnych klas społecznych oraz rozpatrywanie historii wychowania narodowego na tle dziejów powszechnych. Radlińska zwracała także uwagę na pewne niedociągnięcia w sformułowaniach kilku tematów oraz na pominięcie niektórych faktów i zjawisk wy-

chowawczych. Wskazywała na brak w programie omówienia działalności Jana Zamoyskiego, Hugona Kołłątaja, Rzeczypospolitej Krakowskiej, czy też podkreślenia przemian dokonanych w polskim szkolnictwie elementarnym w czasach Księstwa Warszawskiego i Królestwa Kongresowego²⁴. Braki te jednak nie umniejszały w zasadzie, generalnie pozytywnej oceny programu wyrażonej w recenzji Heleny Radlińskiej.

Warto także wspomnieć, iż Instytut Pedagogiczny w Katowicach, po decyzji likwidacji seminariów nauczycielskich w 1932 roku, przeprowadził ankietę wśród swoich słuchaczy, absolwentów seminariów, którzy ukończyli je w latach 1919-1930, dotyczącą oceny programów kształcenia obowiązujących w tych zakładach. Wśród wad i braków programu seminariów, ankietowani absolwenci tych szkół wskazywali między innymi, na zbyt obszerne traktowanie w programie historii wychowania, a z drugiej strony, zbyt pobieżne omawianie nowych prądów w pedagogice²⁵.

Podobny w swej istocie pogląd wyraził w tej kwestii obradujący w 1924 roku lwowski Zjazd Okręgowy Sekcji Seminaryjnych Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, który w sformułowanych tezach do programu seminariów nauczycielskich stwierdzał, iż program ministerialny historii wychowania jest zbyt obszerny i w związku z tym zalecał ograniczyć materiał tego przedmiotu do najważniejszych problemów z zakresu historii wychowania, uwzględniając w szczególności polską myśl pedagogiczną i dzieje wychowania opracowane na zajęciach, głównie na podstawie wypisów źródłowych²⁶.

W okresie międzywojennym istniały w Polsce, jeszcze do lat trzydziestych, 2 letnie preparandy nauczycielskie, dla dzieci w wieku 12-15 lat, mających ukończoną co najmniej 4-klasową szkołę powszechną, które zamierzały kontynuować naukę w seminariach nauczycielskich. Program preparand nie przewidywał jednak w ogóle przedmiotów pedagogicznych, w tym także historii wychowania.

Na wniosek i uchwaloną rezolucję warszawskiego zjazdu członków Sekcji Kształcenia Nauczycieli Związku Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych, minister WRIO P wydał w dniu 19 VI 1928 roku rozporządzenie i statut, na mocy którego otwarte zostały we wrześniu 1928 roku, 2 letnie państwowe pedagogia²⁷. Celem ich było kształcenie zawodowe kandydatów na nauczycieli szkół powszechnych.

W odróżnieniu od seminariów nauczycielskich przyjmowano do tych szkół młodzież po ukończeniu pełnej szkoły średniej ogólnokształcącej. Do 1931 roku funkcjonowały tylko 3 państwowe pedagogia w Krakowie, Warszawie i Lublinie oraz jedno prywatne w Warszawie, a po 1932 roku założone zostały podobne szkoły w Poznaniu, Katowicach, Lwowie, Łodzi, Toruniu, Wilnie i Kielcach.

Program nauki w pedagogium obejmował pięć głównych działów przedmiotowych:

- a/ nauki podstawowe i pomocnicze - filozofia, socjologia z nauką o państwie, biologia wychowawcza, dzieje kultury polskiej;
- b/ przedmioty pedagogiczne - psychologia pedagogiczna, pedagogika ogólna, historia wychowania, dydaktyka, higiena;
- c/ metodyka przedmiotów szkoły powszechnej i praktyka pedagogiczna;
- d/ przedmioty artystyczno-techniczne i wychowanie fizyczne;
- e/ przedmiot naukowy do wyboru, traktowany jako specjalizacja: polonistyczna, językowa, matematyczna lub przyrodnicza²⁸.

Program poszczególnych przedmiotów miało prawo ustalić każde pedagogium. Projekty zaopiniowane pozytywnie przez kuratorium przedkładano ministerstwu do zatwierdzenia i po akceptacji obowiązywały w danym zakładzie²⁹. Również program historii wychowania w poszczególnych szkołach mógł być różny i wykładany w odmiennym wymiarze godzin. Jako przykład może służyć pedagogium krakowskie, w którym historia wychowania pierwotnie wykładana była na: I roku w II semestrze w wymiarze 2 godzin tygodniowo i na II roku w III i IV semestrze w wymiarze 2 godzin tygodniowo³⁰; później zaś na I i II roku po 2 godziny tygodniowo³¹. W pedagogium toruńskim zaś zajęcia z historii wychowania prowadzone były tylko na II roku w wymiarze 2 godzin tygodniowo³².

Henryk Rowid, dyrektor pedagogium krakowskiego, wykazywał potrzebę dokonania wyboru treści nauczania historii wychowania w szkołach tego typu i wysunięcia w dydaktyce na plan pierwszy tych faktów, działań i idei wychowawczych, "które odegrały podstawową rolę w rozwoju twórczości pedagogicznej i które nie straciły swej siły dynamicznej w zmienionych warunkach współczesnego życia kulturalnego"³³. Fakty i koncepcje wychowawcze, które nie odegrały poważniejszej roli w rozwoju myśli pedagogicznej i nie były konieczne dla zrozumienia przez słuchaczy współczesnych prądów pedago-

gicznych zalecał po prostu pominąć w programie kształcenia. H. Rowid proponował nauczycielom prowadzącym historię wychowania w pedagogiach, według powyższej zasady, dokonać selekcji materiału naukowego w oparciu o obowiązujący w tych szkołach podręcznik S. Kota, "Dzieje wychowania".

W pierwszym roku kształcenia, Rowid zalecał studiować w oparciu o podręcznik "Dzieje wychowania" i pierwszy tom "Źródeł do historii wychowania" S. Kota, materiał do połowy XVIII wieku, zaś w drugim roku, w oparciu o drugi tom "Źródeł" i podręcznik, drugą połowę XVIII wieku, cały wiek XIX, aż do okresu współczesnego. Proponował także, aby kilka ostatnich zajęć z historii wychowania na drugim roku studiów, poświęcić na opracowanie monograficzne kilku wybranych zagadnień dotyczących szkolnictwa i myśli pedagogicznej w ich rozwoju historycznym. Jako zagadnienia przykładowe do opracowania monograficznego wymieniał między innymi: "Rozwój szkolnictwa elementarnego w Polsce na tle prądów społeczno-kulturalnych w XVIII i XIX wieku i narodziny idei szkoły powszechnej", "Zasada poglądowości w nauczaniu elementarnym w rozwoju historycznym", "Problem karności w wychowaniu na tle epok kulturalnych i tworzenie się koncepcji samorządu uczniowskiego"³⁴.

Wspomniany pedagog zalecał położyć w nauczaniu historii wychowania specjalny nacisk na wykład ojczystych dziejów szkolnictwa i myśli pedagogicznej, gdyż właśnie w tych treściach widział walory emocjonalne historii wychowania, w oparciu o które należało kształtować u słuchaczy "kult polskiej tradycji pedagogicznej"³⁵.

Warto wspomnieć, iż historię wychowania w pedagogium krakowskim wykładali tacy znani uczeni jak: dr Henryk Barycz, dr Wanda Bobkowska i dr Jan Hulewicz, autor programu nauczania historii wychowania w tym zakładzie.

Pedagogium w Toruniu utworzone zostało jako jedno z ostatnich, bo dopiero we wrześniu 1937 roku. Program historii wychowania w tej szkole był bardziej skromny niż w pedagogium krakowskim, czy nawet w byłych seminariach nauczycielskich. Obejmował w znacznie szerszym zakresie dzieje wychowania i szkolnictwa niż myśli pedagogicznej. W myśl założeń programowych słuchaczy tej szkoły obowiązywała znajomość poglądów pedagogicznych przedstawicieli pedagogiki nowożytnej: J.A. Komeńskiego, J. Locke'a, J.J. Rousseau, J. Pestalozziego, J.F. Herbarta, a z polskich pedagogów: S. Konar-

skiego, Grzegorza Piramowicza, Bronisława Ferdynanda Trentowskiego i Ewarysta Estkowskiego. Program jednak, choć w ograniczonym zakresie, obejmował dzieje szkolnictwa począwszy od kształtowania się systemów wychowawczych w starożytnej Grecji i Rzymie, aż po współczesne kierunki w pedagogice³⁶.

W ramach egzaminu dyplomowego w pedagogiach wymagane było przystąpienie do egzaminu ustnego z historii wychowania.

Pedagogia doczekały się uznania jako wartościowa forma kształcenia nauczycieli. Ustawa z dnia 11 III 1932 roku uznawała je za jedną z podstawowych form podkreślając wyraźnie ich tendencje rozwojowe³⁷.

W styczniu 1919 roku Naczelny Zarząd Związku Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych zwrócił się do Ministerstwa WRiOP w sprawie zorganizowania w Krakowie "Kursów Pedagogicznych" o charakterze zawodowym. Na mocy zarządzenia ministra WRiOP z dnia 3 II 1919 roku, nastąpiło jeszcze w lutym 1919 roku otwarcie Kursów Pedagogicznych w Krakowie, Warszawie, Lwowie i Poznaniu. Kursy te, w zamierzeniu władz oświatowych, miały mieć charakter tymczasowy i służyć miały przyspieszeniu kształcenia nauczycieli w celu zlikwidowania dużych niedoborów kadrowych. Na kursy przyjmowano początkowo młodzież z ukończoną VI lub VII klasą gimnazjalną lub z maturą gimnazjalną.

W dwóch pierwszych latach swego istnienia kursy te miały charakter prywatny, były jednak subwencjonowane i utrzymywane w całości z funduszy Ministerstwa WRiOP. Z początkiem roku szkolnego 1920/21 na mocy rozporządzenia ministra WRiOP z dnia 23 IX 1920 roku zostały one w całości upaństwowione i otrzymały nazwę; Państwowe Kursy Nauczycielskie. Organizacja tych zakładów opierała się odtąd na Statucie Państwowych Kursów Nauczycielskich wydanym w dniu 25 VII 1920 roku³⁸. Statut ten został częściowo zmieniony w 1928 roku zarządzeniem ministra WRiOP z dnia 18 VI 1928 roku³⁹. Znowelizowany statut zlikwidował kursy 2 letnie dla młodzieży bez matury ogólnokształcącej i dopuszczał istnienie tylko rocznych kursów dla kandydatów ze świadectwem dojrzałości szkoły średniej ogólnokształcącej.

PKN-y rozwijały się dość szybko i w roku 1930/31 było już w Polsce 8 PKN-ów. Funkcjonowały one we Lwowie, Poznaniu, Toruniu, Grudziądzu, Łodzi, Wilnie, Brześciu n/Bugiem i Ostrogu n/Horyniem

oraz 3 prywatne⁴⁰.

Program i organizacja kształcenia w tych zakładach uregulowane zostały oddzielnymi przepisami Ministerstwa WRIOP z 1929 roku, w myśl których historia wychowania wykładana była w pierwszym półroczu w wymiarze 5 godzin tygodniowo, wyprzedzając pedagogikę realizowaną w drugim półroczu. Jedynie w PKN-ach, w Wilnie i Lwowie program i rozkład zajęć zasadniczo odbiegał od programu innych zakładów tego typu, a historia wychowania wykładana była tam łącznie z pedagogiką w wymiarze 6 godzin w I i II półroczu⁴¹.

Jan Hulewicz w jednym ze swych artykułów proponował, aby program historii wychowania w PKN-ach nie odbiegał zasadniczo od programu tego przedmiotu realizowanego w pedagogiach, z tym jednak zastrzeżeniem, że ze względu na mniejszy wymiar godzin należało ograniczyć wybór tekstów źródłowych i lektury uzupełniającej.

Z zakresu epoki starożytnej i wczesnego średniowiecza zalecał szczególną uwagę zwrócić na studiowanie wyjątków z dzieł Plutarcha, M.F.Kwintyliana i Św.Hieronima, w Odrodzeniu zaś J.L.Vivesa i M. Montaigne.

Z epoki nowożytnej należało dokładniej zapoznać się z poglądami pedagogicznymi: J.A.Komeńskiego, J.Locke'a, J.J.Rousseau i S. Konarskiego oraz z działalnością oświatową KEN. Przechodząc do omawiania myśli pedagogicznej XIX wieku, zalecał zapoznanie się z fragmentami prac: J.H.Pestalozziego, J.F.Herbarta, B.F.Trentowskiego, Jana Władysława Dawida, J.Dewey'a i Emila Durkheima. Celem wykładów było tylko uzupełnienie lektury tekstów źródłowych, które miały być podstawą studiowania historii wychowania w PKN-ach⁴².

Ustawa o ustroju szkolnictwa polskiego z dnia 11 III 1932 roku i późniejsze rozporządzenia wykonawcze do ustawy zmieniły dotychczasowe formy kształcenia kandydatów do zawodu nauczycielskiego w szkolnictwie powszechnym, wprowadzając na miejsce krytykowanych od wielu lat seminariów nauczycielskich, nowy typ średnich szkół pedagogicznych, licea pedagogiczne. Były to szkoły o 3 letnim kursie nauki, przyjmujące absolwentów 4 klas gimnazjum ogólnokształcącego lub zawodowego. Na podkreślenie zasługuje fakt, iż absolwenci liceów pedagogicznych, w odróżnieniu od absolwentów seminariów nauczycielskich, zgodnie z artykułem 52 ustawy "O ustroju szkolnictwa" mieli zapewnione prawo wstępu do szkół wyższych. Począwszy od roku szkolnego 1932/33 zaczęto likwidację seminariów nauczyciel-

skich. Rok 1936 był ostatnim w istnieniu seminariów, a w roku 1937 istniały jeszcze w kilku zaledwie miejscowościach kursy klasy piątej dla tych uczniów, którzy w normalnym czasie nie zdołali ukończyć nauki w tych szkołach⁴³.

W dniu 11 VI 1938 roku, na podstawie art.2 ustawy z dnia 1 III 1932 roku "O ustroju szkolnictwa", ukazało się rozporządzenie Ministra WRiOP o nowym programie nauki w państwowych liceach pedagogicznych z polskim językiem nauczania⁴⁴. Równocześnie straciły moc rozporządzenia i okólnik Ministra WRiOP z dnia 23 VII 1937 roku o programach nauki w klasie I państwowego liceum pedagogicznego⁴⁵. W 1938 roku został wydany tymczasowy program nauki w liceach pedagogicznych, w którym jego autorzy z naciskiem podkreślali nastawienie pracy dydaktyczno-wychowawczej w liceach na samokształcenie i samowychowanie przyszłych nauczycieli⁴⁶.

Historia wychowania w programie liceum pedagogicznego wykładana była łącznie z pedagogiką dopiero w III klasie, w wymiarze 6 godzin tygodniowo. Przedmioty te poprzedzone były, w zamierzeniach autorów programu, psychologią wychowawczą wykładaną już w klasie I oraz przedmiotem "Poznanie życia dziecka w środowisku i zagadnienia współczesnego życia Polski", zrealizowanym w klasie I, II i III w wymiarze 3 godzin tygodniowo.

W programie czytamy między innymi, że "pedagogika wraz z historią wychowania, opierając się na doświadczeniu uczniów, zdobytym już w pewnym zakresie w latach poprzednich, z jednej strony ułatwi zrozumienie procesu wychowania, czynników, od których jest on uzależniony; z drugiej oprócz wyjaśnienia, okazywać będzie także, czy i jak można procesem wychowania kierować i w imię jakich założeń należy do tego dążyć"⁴⁷. Autorzy programu nie sformułowali jednak celu nauczania historii wychowania i jej roli w nauczaniu pedagogiki w liceum, ograniczając się tylko do stwierdzenia, iż "tematy historyczne mają zadanie wprowadzić ucznia w tradycje pracy wychowawczej"⁴⁸.

Treści dotyczące historii wychowania w programie przedmiotu były przewidziane do realizacji w bardzo ograniczonym zakresie. Na dwanaście grup tematycznych wyszczególnionych w programie przedmiotu, tylko trzy w całości poświęcone były zagadnieniom z zakresu historii wychowania i w dwóch grupach tematycznych z dziedziny peda-

gogiki występowały zagadnienia z historii wychowania w charakterze ilustracji lub przykładów w celu poparcia pewnych tez programowych.

W grupie tematycznej z zakresu pedagogiki "Wychowanie przez życie we współczesnych konkretnych polskich środowiskach zalecano przygotować kilka zagadnień "wychowania przez życie w wybranych epokach historycznych, z dziejów starożytnej Grecji i Rzymu, średniowiecza, Rzeczypospolitej szlacheckiej i Polski w okresie zaborów, ponadto zalecano omówić ideały wychowawcze minionych epok.

Trzecia grupa tematyczna dotyczyła wyłącznie treści z zakresu historii wychowania i przewidywała opracowanie na zajęciach rozwoju i charakterystyki instytucji wychowawczych w ciągu dziejów, począwszy od okresu helleńskiego, szkolnictwa starożytnego Rzymu, typów szkół kościelnych i uniwersytetów w wiekach średnich, poprzez szkoły średnie doby humanizmu, powstanie szkół ludowych, wprowadzenie obowiązku szkolnego, aż do kształtowania się współczesnych systemów szkolnych z podkreśleniem wzrastającej roli państwa w organizowaniu szkolnictwa.

Następna, czwarta grupa tematyczna, dotyczyła w całości dziejów szkolnictwa w Polsce. W temacie tym przewidywano następujące zagadnienia: Akademia Krakowska, szkolnictwo w okresie Odrodzenia, szkoły różnowiercze i katolickie, reforma szkół pijarskich S.Konarskiego, działalność i reformy KEN, sytuacja szkolnictwa polskiego pod zaborami, szkolnictwo w Księstwie Warszawskim i Królestwie Kongresowym, ze szczególnym uwzględnieniem szkolnictwa elementarnego, szkolnictwa w Galicji oraz w Polsce niepodległej.

W temacie z pedagogiki "Nauczyciel - wychowawca, jego osobowość i praca", autorzy programu zalecali omówić sylwetki wybitnych wychowawców, proponując jako przykłady J.H.Pestalozziego i E.Estkowskiego.

Jeden z ostatnich punktów programu zalecał omówienie poglądów twórców teorii pedagogicznych w oparciu o wyjątki z ich dzieł, wymieniając: Platona, F.Fenelona, J.A.Komeńskiego, J.J.Rousseau, J.H.Pestalozziego, J.F.Herbarta i B.F.Trentowskiego. Ponadto wskazywano na konieczność zapoznania się każdego ucznia z jednym dziełem wybitnego pedagoga XIX lub XX wieku⁴⁹.

Należy jednak pamiętać, iż licea pedagogiczne nie rozwinęły w pełni swej działalności, gdyż praktycznie rozpoczęły funkcjonowanie dopiero od września 1937 roku, w liczbie 40 zakładów na terenie całej Polski⁵⁰.

Ustawa "O ustroju szkolnictwa" z 1932 roku, na mocy art. 36 i 37 wprowadziła także inne, nowe typy szkół przygotowujących kandydatki na wychowawczynie przedszkoli. Powołano więc na miejsce dotychczasowych 3-letnich seminariów ochroniarskich, funkcjonujących na podbudowie 7-klasowej szkoły powszechnej, 4-letnie seminaria dla wychowawczyń przedszkoli, przyjmujące dziewczęta od lat 13 i opierające się na drugim szczeblu programowym szkoły powszechnej oraz licea dla wychowawczyń przedszkoli, przeznaczone dla absolwentek gimnazjum.

W praktyce jednak tylko seminaria rozpoczęły swoją działalność. Jeszcze w 1934 roku prowadzony był nabór do seminariów dla ochroniarek, a nowy program nauki seminariów dla wychowawczyń przedszkoli ukazał się dopiero w 1939 roku, w następstwie rozporządzenia Ministra WRiOP z dnia 17 III 1939 roku - "O nowym programie nauki w Państwowych Seminariach dla Wychowawczyń Przedszkoli z polskim językiem nauczania". Nowy program miał wejść w życie z dniem 1 X 1939 roku w klasach I i II seminariów, z dniem 1 X 1940 roku w klasie III i z dniem 1 X 1941 roku w klasie IV⁵¹. Historia wychowania w seminariach dla wychowawczyń przedszkoli, podobnie jak to było w liceach pedagogicznych miała być łączona z pedagogiką i wykładana w klasie IV w wymiarze 3 godzin tygodniowo. Nauka tego przedmiotu miała być poprzedzona w zamierzeniach autorów programu przedmiotami ogólnokształcącymi, grupą przedmiotów artystyczno-technicznych oraz blokiem przedmiotów pedagogicznych, takich jak: psychologia pedagogiczna, higiena z anatomią i fizjologią człowieka, metodyka wychowania przedszkolnego i praktyka pedagogiczna.

Z sześciu działów tematycznych przewidzianych w programie do realizacji przedmiotu pedagogika z historią wychowania, dwa ostatnie dotyczyły treści z zakresu historii wychowania, mając za zadanie wprowadzić uczennice w najważniejsze zagadnienia z dziejów teorii i praktyki wychowania przedszkolnego, ze specjalnym uwzględnieniem dziejów narodowych. Program przewidywał ogólne zapoznanie się przez uczennice z ideą wychowania przedszkolnego i poglą-

dami na wychowanie małego dziecka w myśli pedagogicznej i praktyce wychowawczej przeszłości. Ponadto dokładniej zalecano opracować koncepcję szkoły macierzyńskiej J.A.Komeńskiego, wychowanie naturalne w okresie niemowlęctwa i dzieciństwa w poglądach J.J.Rousseau, system wychowania przedszkolnego F.Froebela oraz metody wychowania przedszkolnego Marii Montessori, Róży i Karoliny Agazzi i Owidiusza Decroly'ego. Ostatnia grupa tematyczna przewidywała omówienie dziejów wychowania przedszkolnego w Polsce w latach 1838-1918 oraz rozwój systemu wychowania przedszkolnego w Polsce niepodległej⁵².

W 1921 roku został wydany przez Ministerstwo WRIOP "Statut Organizacyjny Kursów Uzupełniających dla czynnych nauczycieli szkół powszechnych", na mocy którego, obok kursów humanistycznych, geograficzno-przyrodniczych, fizyczno-matematycznych i artystyczno-technicznych, powołano kursy metodyczno-pedagogiczne, obejmujące w swoim programie między innymi dzieje szkolnictwa w Polsce na tle historii pedagogiki⁵³. Program przedmiotów pedagogicznych kursów dla nauczycieli niewykwalifikowanych zawierał spis lektury, na podstawie którego słuchacze mieli samodzielnie się przygotowywać, a w spisie tym między innymi znajdował się podręcznik S.Kota, "Dzieje wychowania"⁵⁴.

Inne bardzo popularne, szczególnie w latach 1918-1928; kursy wakacyjne dla nauczycieli niewykwalifikowanych, przygotowujące do egzaminów kwalifikacyjnych, nie przewidywały w swoich programach zajęć z historii wychowania⁵⁵.

Instytucje doksztalające dla nauczycieli szkół powszechnych powstawały równoległe do średnich zakładów kształcenia nauczycieli. Wynikało to głównie z tego, jak stwierdza Benon Bromberek, że władze szkolne zdawały sobie sprawę z mankamentów organizacyjnych i programowych tych szkół. Głównym celem tych instytucji było pogłębienie zawodowego i naukowego wykształcenia nauczycieli szkół powszechnych. Dawały one dodatkowe kwalifikacje z określonymi uprawnieniami do automatycznego awansu uposażeniowego i możliwość zatrudnienia w najwyższej zorganizowanych szkołach powszechnych⁵⁶.

Jedną z podstawowych form doksztalania nauczycieli były działające od 1920 roku, roczne Wyższe Kursy Nauczycielskie /WKN/przeznaczone dla kwalifikowanych nauczycieli szkół powszechnych, które jednak w swoim programie nie przewidywały zajęć z historii wychowania, choć były wykładane tam takie przedmioty jak: pedagogika,

dydaktyka i psychologia⁵⁷.

Niejako nadbudowę dla WKN stanowił 2 letni Państwowy Instytut Nauczycielski, założony w Warszawie, w 1921 roku, w którym mogli studiować czynni nauczyciele z ukończonym WKN. Instytut miał na celu przygotowanie nauczycieli szkół powszechnych na stanowiska kierowników wyżej zorganizowanych szkół powszechnych, nauczycieli szkół ćwiczeń, preparand, seminariów nauczycielskich i inspektorów szkolnych. W ramach bloku przedmiotów ogólnych wykładana była w Instytucie historia wychowania, aczkolwiek zaznaczyć należy, iż przedmiot realizowany był niekonsekwentnie i z dużymi przerwami. Działalność Instytutu została przerwana na mocy tak zwanej ustawy sanacyjnej z dnia 22 XII 1925 roku, a wznowiono ją na odmiennych zasadach, pod kierownictwem dr Marii Grzegorzewskiej zarządzeniem Ministra WRiOP z dnia 4 VII 1930 roku⁵⁸.

Program reaktywowanego Instytutu nie przewidywał już w ogóle historii wychowania, tylko na II roku studiów, Benedykt Kubski w latach 1930-1931 prowadził raz w tygodniu 2 godzinne seminarium pedagogiczne na temat dorobku polskiej myśli pedagogicznej od czasów Komisji Edukacji Narodowej. W 1930 roku w ramach seminarium omawiano postępowe idee pedagogiczne XVI wieku i ich odbicie w współczesnym wychowaniu, dzieje KEN i Izby Edukacyjnej oraz sylwetki i działalność pedagogiczną S.Konarskiego, S.Staszica, K.Wolskiego, H.Koźłataja, T.Czackiego, A.Wielopolskiego, B.F.Trentowskiego, E.Estkowskiego, S.Szczepanowskiego, J.W.Dawida, Lucjana Zarzeckiego i Józefy Joteyko. Ponadto omawiano tajne związki młodzieży polskiej w czasach zaborów.

1931 roku B.Kubski wprowadził zmiany do programu prowadzonego przez siebie seminarium. W związku z ukazaniem się w języku polskim literatury dotyczącej "Planu jenajskiego" i tzw. reformy wiedeńskiej, zagadnienia te wprowadził do programu zajęć. Odstąpił od omawiania polskiej teorii pedagogicznej według poszczególnych autorów, co utrudniało niejednokrotnie koncentrowanie się na ich głównych myślach. Zmodernizowany program realizowany był w 1931 roku według następujących zagadnień:

- wychowanie obywatelskie,
- środowisko i szkoła,
- dziecko,
- nauczyciel,

- utylitaryzm i nastawienie gospodarcze,
- wychowanie fizyczne,
- zasady dydaktyczne.

Powyższe zagadnienia opracowane były w oparciu o dorobek i ustawy KEN oraz analizę myśli pedagogicznej S.Konarskiego, H.Koźłataja, Jana Śniadeckiego, B.F.Trentowskiego, S.Karpowicza, S.Szczepanowskiego, Władysława Dawida, A.Szycówny, L.Zarzeckiego i J.Joteyko, a także współczesne programy szkolne⁵⁹.

Kolejnym zakładem o charakterze wyższym, jednak bez praw akademickich, był Państwowy Instytut Pedagogiczny, otwarty w Warszawie dnia 28 XI 1918 roku z inicjatywy Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Warszawskiego, pod kierownictwem J.Joteyko. Zadaniem Instytutu było prowadzenie prac badawczych z zakresu psychologii i pedagogiki oraz kształcenie, w ramach powstałego w październiku 1921 roku 2 letniego Studium Pedagogicznego, nauczycieli przedmiotów pedagogicznych dla potrzeb seminariów nauczycielskich. Studium posiadało cztery katedry: psychologii pedagogicznej, pedagogiki ogólnej, higieny szkolnej i wychowania fizycznego oraz historii wychowania.

W ramach Studium wykładana była w wymiarze 3 godzin tygodniowo, przez 2 semestry historia wychowania, prowadzona łącznie z proseminariami i seminariami przez prof. dr W. Wąsika⁶⁰.

J.Hulewicz, nie miał jednak najlepszego zdania o sposobie realizacji tego przedmiotu w Instytucie, pisząc, iż "historia wychowania schodziła na plan dalszy, była tam raczej traktowana jako uzupełnienie, niż jako integralny składnik wykształcenia pedagogicznego⁶¹.

Warszawski Instytut Pedagogiczny został podobnie jak Państwowy Instytut Nauczycielski, rozwiązany zarządzeniem Ministra WRiOP z 1925 roku.

W 1928 roku rozpoczął działalność Instytut Pedagogiczny w Katowicach zorganizowany z inicjatywy społecznej, przeznaczony dla nauczycieli szkół powszechnych, posiadających pełne kwalifikacje zawodowe do ustalenia i sześcioletni staż pracy zawodowej. Studia w Instytucie trwały 2 lata, a począwszy od 1936 roku - 3 lata.

Historia wychowania, jako jeden z licznych przedmiotów pedagogicznych, wykładana była w Instytucie nieregularnie, w różnych formach i raczej w ograniczonym zakresie. W latach 1928-1931, his-

toria wychowania w ogóle nie była wykładana, dopiero w roku szkolnym 1931/32 wprowadzono wykłady i ćwiczenia na temat: Pisarze pedagogiczni XIX i XX wieku, prowadzone przez prof. S.Kota i dr. J.Hulewicza⁶². Dopiero w 1936 roku wprowadzono do programu stały cykl wykładów z zakresu historii wychowania w wymiarze 40 godzin, na II roku studiów, nie przewidując jednak ćwiczeń z tego przedmiotu. Na III roku studiów realizowane było 50 godzinne seminarium pedagogiczne z uwzględnieniem treści z zakresu historii wychowania. Przedmiotem seminarium było opracowanie monograficzne twórczości naukowo-pedagogicznej jednego lub kilku przedstawicieli pedagogiki współczesnej oraz szczegółowa analiza wybranych kierunków współczesnej pedagogiki⁶³.

Inne wyższe szkoły zawodowe przygotowujące nauczycieli do pracy w szkołach średnich, takie jak: Instytut Pedagogiki Specjalnej, Instytut Wychowania Fizycznego i Instytut Robót Ręcznych nie przewidywały w swoich programach zajęć z historii wychowania.

W niniejszym opracowaniu pominięty zostaje ważny problem miejsca i roli historii wychowania w kształceniu uniwersyteckim i w Wolnej Wszechnicy Polskiej oraz egzaminów państwowych dla nauczycieli szkół średnich, z uwagi na istnienie, co prawda nielicznych, aczkolwiek poważnych prac na ten temat⁶⁴.

3. Podręczniki

W pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości słuchacze zakładów kształcenia nauczycieli, uczyli się historii wychowania głównie w oparciu o podręcznik Franciszka Majchrowicza "Historia pedagogji", opracowany jeszcze w okresie galicyjskim do użytku seminariów nauczycielskich. Podręcznik Majchrowicza począwszy od pierwszego wydania w 1901 roku w Drohobyczu doczekał się jeszcze kilku wznowień z niewielkimi zmianami, a ostatnie, piąte jego wydanie miało miejsce w 1924 roku we Lwowie. Książka Majchrowicza nie była jednak wysoko oceniana przez środowisko polskich historyków wychowania i mogła zaspokoić zaledwie elementarne potrzeby nauczycieli i uczniów seminariów nauczycielskich.

Jeden z niewielu doktorów habilitowanych z zakresu historii wychowania, Stanisław Tync stwierdzał, że podręcznik Majchrowi-

cza nie bardzo odpowiadał i służył potrzebom nawet seminariów. Tync uważał, że książka Majchrowicza, nie była w pełnym tego słowa znaczeniu podręcznikiem historii wychowania z uwagi na zbyt duże zachwianie proporcji między wykładem teorii pedagogicznych a dziejami szkolnictwa na niekorzyść tych ostatnich, przeładowanie szczegółami i na fakt, że "nie dawał niemal zupełnie, przeglądu dziejów wychowania, nie ukazywał ciągłości rozwoju teorii i praktyki wychowawczej"⁶⁵.

Równie krytycznie ustosunkowana była do książki Majchrowicza H.Radlińska, podkreślając jako główne mankamenty podręcznika: brak historycznego ujęcia zagadnień, sztuczny podział na epoki i okresy historyczne, ukazanie dziejów szkolnictwa bez tła historycznego i związku ze stosunkami społeczno-politycznymi i prądami kulturowymi oraz rozpatrywanie w izolacji dziejów wychowania w Europie i w Polsce. Ponadto recenzentka wyliczała błędy, opuszczenia i wady konstrukcyjne podręcznika, stwierdzając w konkluzji, iż "nie może być on pożyteczny w ręku ucznia przy stosowaniu programu ministerialnego w realizacji historii wychowania w seminariach nauczycielskich"⁶⁶.

W latach dwudziestych, aż do czasu ukazania się źródeł do historii wychowania S.Kota korzystano w pracy dydaktycznej zakładów kształcenia nauczycieli z pożytecznych wypisów pedagogicznych Franciszka Bizonia, "Historii wychowania ze źródeł czerpanej dla użytku seminariów nauczycielskich, nauczycieli i ludzi zajmujących się wychowaniem", Lwów 1914, /wydanie II, Warszawa 1920/. Był to wybór źródeł do historii pedagogiki, którego do tej pory właściwie nie było. Wypisy źródłowe w wyborze Bizonia uwzględniały przede wszystkim polską myśl pedagogiczną, a wszystkie zamieszczone fragmenty poprzedzone były krótkimi notkami biograficznymi. Wybór tekstów źródłowych Bizonia uwzględniał wszystkie epoki historyczne, począwszy od opisu wychowania spartańskiego na podstawie dzieła Plutarcha, aż do współczesnej myśli pedagogicznej Henryka Wernica, J.W.Dawida i Izy Moszczeńskiej. Jednak i ta książka według recenzji H.Radlińskiej nie odpowiadała jeszcze całkowicie aktualnym potrzebom, podając zbyt krótkie wyjątki z dzieł pedagogicznych, bez krytycznych wyjaśnień, a co najważniejsze pomijała często dzieła ważniejsze od cytowanych⁶⁷.

Pomocną zapewne książką w nauczaniu historii wychowania były

zapomniane już dzisiaj "Studia z dziejów wychowania w Polsce", wydane w Warszawie w 1922 roku, autorstwa Antoniego Danysza. Na książkę złożyły się studia dr. A. Danysza, ogłoszone w różnym czasie na łamach różnych czasopism pedagogicznych, poddane dokładnej korekcie pod względem treści i formy, zebrane w tomie liczącym 377 stron. Na całość złożyły się prace:

1. "O wychowaniu królewicza", traktat humanistyczny w 1502 roku, przetłumaczony na język polski przez A. Danysza z komentarzem i objaśnieniami;
2. Szymon z Pilzna Marycjusz jako pedagog;
3. Erazm Gliczner, studium nad pierwszą pedagogiką w języku polskim;
4. Jezuicki kanon lektury starożytnych autorów i przykład jego stosowania w szkole polskiej;
5. Instrukcje wychowawcze Jakuba Sobieskiego;
6. Jan Amos Komeński w Polsce;
7. Konkwikty szlacheckie w szkole pijarskiej w Rydzynie.

Aby wypełnić istotną lukę wynikającą z braku wypisów źródłowych tak bardzo pomocnych w nauczaniu historii wychowania, w 1927 roku wydano pierwszy zeszyt pod tytułem, "Materiały źródłowe do dziejów wychowania i szkolnictwa w Polsce. Lektura dla seminariów i kursów nauczycielskich", /Lwów-Warszawa 1927 s.35/. Niestety wydawnictwo przewidziane jako ciągłe, nie doczekało się już kolejnych wydań. Na całość zeszytu złożyły się między innymi opatrzone komentarzami listy i mowy Jana Zamoyskiego, Hugo Kołłątaja, Joachima Chreptowicza i Jana Śniadeckiego w opracowaniu Marii Hornowskiej, Ludwika Kamykowskiego i Józefa Lewickiego. W zeszycie znalazła się także bardzo ciekawa praca naukowa Zofii Borek-Rytlowej na temat działalności Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych na tle dziejów Dyrekcji Edukacji Narodowej w latach 1812-1815.

Bez wątplenia jednak, najbardziej reprezentatywnym podręcznikiem używanym we wszystkich typach zakładów kształcenia nauczycieli i podczas studiów uniwersyteckich była "Historia wychowania" S. Kota, wydana po raz pierwszy w Warszawie w 1924 roku. Drugie jego wydanie ukazało się w 1933 roku. Równocześnie S. Kot opracował drugi podręcznik pt. "Dzieje wychowania", który służył w trzech wydaniach szczególnie potrzebom seminariów nauczycielskich

i pedagogów. Pod koniec lat trzydziestych ukazała się jako odbitka z "Encyklopedii Wychowania", trzecia bardzo skrócona wersja opracowania S.Kota pt. "Zarys dziejów wychowania jako funkcji społecznej". Warto dodać, iż praca ta jako jedyna z książek S.Kota doczekała się drugiego wydania po wojnie w Warszawie w 1947 roku.

S.Kot, będąc wyrazicielem poglądu, iż w uczeniu się i studio- waniu historii wychowania nie należy się wyłącznie ograniczać do wywodów podręcznika "ale, że bezpośrednie oświetlenie źródło- we jest tu konieczne i możliwe do urzeczywistnienia"⁶⁸, opar- cował i wydał dwa tomy tekstów źródłowych jako uzupełnienie pod- ręcznika "Historia wychowania". Część I, wydana w 1929 roku zawie- rała wypisy źródłowe, obejmujące okres dziejowy od starożytnej Grecji do końca XVII wieku, część II zaś, wydana w 1930 roku poświęcona była epoce nowożytnej od początku XVIII wieku, aż do lat dwudziestych XX wieku; obejmując nawet pisma żyjących jeszcze pedagogów, takich jak, John Dewey i Fryderyk Wilhelm Foerster. Do I i II tomu "Źródeł do historii wychowania" dołączone były albumy ilustracji, dające znakomity i bogaty w szczegóły prze- gląd praktyk wychowawczych różnych epok. Każda ilustracja opa- trzona była krótkim komentarzem wyjaśniającym jej znaczenie. Albumy stanowiły niewątpliwie cenny materiał dydaktyczny w nau- czaniu historii wychowania i prawdopodobnie miała rację uczen- nica S.Kota, dr Wanda Bobkowska, nazywając albumy S.Kota "histo- rią wychowania w obrazach"⁶⁹.

Historia wychowania S.Kota i jego wybory źródeł doczekały się wielu znakomitych recenzji zamieszczonych w różnych pismach naukowych i pedagogicznych, pióra najwybitniejszych pedagogów i historyków wychowania okresu międzywojennego.

W.Bobkowska recenzując pierwsze wydanie "Historii wychowania" oceniła książkę jako "zdarzenie przełomowe w naszej literaturze historyczno-pedagogicznej /.../ jednym rzutem dorównała, litera- turom obcym, a co do ujęcia zagadnień, dojrzałego sądu naukowe- go, jędrnego i zasadniczego potraktowania przedmiotu, znacznie nieraz przewyższała obce dzieła z tego zakresu"⁷⁰.

Stanisław Łempicki, wybitny uczyony, profesor historii kultu- ry Uniwersytetu Lwowskiego, recenzując "Dzieje wychowania w Pol- sce" S.Kota pisał, że jest to "podręcznik uniwersytecki, rzucó-

ny na szerokie tło kulturalne, z całym szeregiem zagadnień samodzielnie zbadanych i opracowanych, jest naprawdę niepowszednią historią oświaty w Polsce. Rola jego w dzisiejszej pracy seminariów uniwersyteckich i nauczycielskich jest ponad wszelką wątpliwość ugruntowana. Wyrugował też Kot słucznie, przestarzałe podręczniki Łukaszewicza, Majchrowicza, Seredyńskiego, z których pierwszy zachował jednak swą wartość historyczną⁷¹.

Podobnie entuzjastyczne recenzje podręcznika S.Kota wyszły między innymi spod pióra Izby Moszczeńskiej i Stanisława Tynca⁷².

Jedyną krytyczną oceną pracy S.Kota była recenzja księdza W.Gadowskiego z Tarnowa, zamieszczona w 1925 roku w związkowym dwutygodniku nauczycielskim "Przyjaciel Szkoły" wydanym w Poznaniu. Gadowski zarzucał "Historii wychowania" S.Kota przede wszystkim antyklerykalizm pisząc, iż "Autor w obowiązującym podręczniku szkolnym, z zapałem godnym lepszej sprawy, uprawia konsekwentnie coś w rodzaju agitacji przeciw Kościołowi, a za szkołą tak zwaną "świecką", tj. bez nauki religii wyznaniowej i bez praktyk religijnych, a zwłaszcza bez księdza. Przekręca zatem i zohydza zasady chrystianizmu, herezje stawia z reguły ponad Kościół, wybitnych i wpływowych wychowawców duchowych jak Overberg i Don Bosco całkowicie pomija ..."⁷³. Tezę powyższą popierał recenzent licznymi przykładami, wskazując przy okazji na pewne błędy i niedociągnięcia S.Kota w opracowaniu wczesnego chrześcijaństwa, F. Fenelona, Jana De La Salle, czy też braku podkreślenia zasług kleru polskiego w epoce rozbiorów, zwłaszcza na polu obrony polskości przeciw germanizacji i rusyfikacji.

Ponadto Gadowski zarzucał S.Kotowi brak jasności wykładu i zwięzłości precyzowania swoich myśli oraz błędy merytoryczne w interpretacji i ocenie sofistów, Platona i Arystotelesa. W konkluzji swej oceny podręcznika Gadowski stwierdzał, iż opanowanie kursu historii wychowania w seminariach według podręcznika S.Kota jest trudne do realizacji i wobec tego postulował podręcznik poprawić i znacznie skrócić. Dopóki autor tego nie uczyni, powinny władze szkolne, sugerował recenzent, nie wprowadzać książki jako obowiązującej w zakładach kształcenia nauczycieli, lecz co najwyżej zalecić ją jako pomocniczą przy omawianiu niektórych partii materiału, które Gadowski uważał za opracowane bez zarzutu. Poglądy Gadowskiego były jednak odosobnione w środowisku his-

toryków wychowania.

Omawiając podręczniki pomocnicze w nauczaniu historii wychowania w okresie międzywojennym, należy wspomnieć o ważnej pracy źródłowej profesora Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Zygmunta Kukulskiego pt. "Źródła do dziejów wychowania i szkolnictwa w Polsce z doby Izby Edukacji Publicznej 1807-1812", wydanej w 1831 roku w Lublinie przez Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Lublinie.

W drugiej połowie lat trzydziestych ukazały się dwie interesujące prace Stanisława Lempickiego i Bogdana Nawroczyńskiego, które zapewne były wykorzystywane jeszcze w realizacji historii wychowania w pedagogiach i liceach pedagogicznych.

Stanisław Lempicki w książce pt. "Polskie tradycje wychowawcze", wydanej nakładem Związku Nauczycielstwa Polskiego w Warszawie w 1936 roku, odróżniając idee pedagogiczne od tradycji wychowawczych, które jako idee szczególnie żywotne i wartościowe przekazywane i rozwijane były z pokolenia na pokolenie, omawiał je sięgając nie tylko do literatury pedagogicznej, ale także poszukiwał ich w zwyczajach, prawie, działalności instytucji społecznych i twórczości literackiej. Przedmiotem pracy S. Lempickiego były między innymi tradycje wychowawcze Polski szlacheckiej, reformy szkolne S. Konarskiego i KEN, wpływ romantyzmu na tradycje wychowawcze XIX wieku, idee wychowawcze polskiego pozytywizmu, socjalizmu, ruchu narodowego oraz koncepcja wychowania państwowego.

Równie szeroko ten problem rozpatrywał B. Nawroczyński w książce pt. "Polska myśl pedagogiczna", omawiając teorie pedagogiczne na podstawie bogatej literatury naukowej oraz publicystyki pedagogicznej. Polską myśl pedagogiczną autor przedstawił od jej początków w wieku XVI, aż do lat trzydziestych XX wieku, szczególnie uwagę zwracając na lata 1886-1914.

Obie książki znakomicie uzupełniały podręczniki S. Kota, w których najnowsze polskie doktryny pedagogiczne, w odróżnieniu od teorii z wieku XVI-XVIII, opracowane były tylko w ogólnych zarysach, sygnalizując raczej zagadnienia, niż je wyczerpująco przedstawiając, na co trafnie wskazywał już we wstępie do swojej pracy B. Nawroczyński⁷⁴.

Bez wątpienia bardzo pomocne były w realizacji przedmiotu, szczególnie na wyższych poziomach nauczania, specjalistyczne czasopisma naukowe z zakresu historii wychowania. W roku 1921 i 1922 ukazały się, niestety, tylko dwa numery "Wiadomości z Dziejów Wychowania i Szkolnictwa w Polsce", wydawane jako organ Lwowskiej Podkomisji do Badania Dziejów Wychowania i Szkolnictwa w Polsce pod redakcją S.Łempickiego. Począwszy od roku 1927 wydawana była "Minerwa Polska", kwartalnik poświęcony historii szkolnictwa i wychowania w Polsce, również pod redakcją S.Łempickiego. Od 1929 roku pismo było organem Komisji Historycznej Naukowego Towarzystwa Pedagogicznego, w skład której komitetu redakcyjnego wchodzili tacy znani uczeni jak: ks. Jan Fiałek, Stanisław Kot, Adam Wrzosek oraz Stanisław Tync.

4. Metodyka nauczania historii wychowania

Wydaje się, iż w oparciu o analizę poglądów naukowców zajmujących się historią wychowania w okresie międzywojennym, można wyodrębnić dwa odmienne stanowiska w kwestii sposobu nauczania historii wychowania w zakładach kształcenia nauczycieli. Formułowano tezę, iż historii wychowania można nauczyć w dwóch różnych ujęciach, albo ze stanowiska historyka, albo ze stanowiska pedagoga, a różnica między tymi dwoma podejściami polegała na realizowaniu odmiennych celów dydaktycznych, a w konsekwencji oczywiście także odpowiedniej konstrukcji programów i podręczników.

Grzegorz Jampoler, Stanisław Tync i Konstanty Sobolski wyrażali na ogół zgodny pogląd, iż cele jakie sobie zakłada pedagog ucząc historii wychowania powinny być użyteczne. G. Jampoler pisał następująco: "Powinniśmy się starać poznać to z przeszłości wychowania, tylko to, co pod względem moralnym lub intelektualnym ułatwi nam należyte spełnienie obowiązków wychowawcy - nauczyciela"⁷⁵.

K. Sobolski wyrażał pogląd, że historia wychowania będąc nauką podstawową dla pedagogiki, powinna zapoznawać kandydatów na nauczycieli z wybranymi zagadnieniami pedagogicznymi w przekroju historycznym, ale zawsze w świetle zdobytych nauki i praktyki pedagogicznej. W nauczaniu historii wychowania należało więc zwracać

uwagę tylko na te zagadnienia, których omówienie mogło doprowadzić słuchaczy do lepszego zrozumienia współczesnych problemów pedagogiczno-dydaktycznych i wykazania, że są one wynikiem nieustannie wzbogacanej myśli pedagogicznej minionych pokoleń. Szczególną uwagę w nauczaniu historii wychowania zalecał zwracać na omówienie polskiej twórczości pedagogicznej "celem rozbudzenia kultu dla rodzimej myśli i tradycji wychowawczej, jako też skłonienie do kontynuowania dalszych badań i wysiłków, zmierzających do formułowania narodowo-państwowego ideału wychowawczego"⁷⁶.

Podobny w swej istocie pogląd prezentował w dwóch artykułach, a w szczególności w swojej polemice z J.Hulewiczem, S.Tync, postulując na wzór francuskich seminariów nauczycielskich integralnie połączyć w polskich zakładach kształcenia nauczycieli naukę pedagogiki i historii wychowania w jeden przedmiot. Uważał, że pedagogika i historia wychowania realizowane są w seminariach nauczycielskich niezależnie od siebie, w wyniku czego "pedagogika nie czerpie z dziejów soków odżywczych i historia wychowania przemienia się w rupieciarnię, w lamus nazwisk, dat, aforyzmów, a w najlepszym razie systemów /.../, nie oddając współczesnej teorii pedagogicznej tych usług, jakie powinna ..." ⁷⁷. Zalecał więc przy omawianiu aktualnych teorii pedagogicznych odwoływać się do przeszłości, wykazując ich genezę i ciąg rozwojowy.

W sposób jednoznaczny odcinał się od przedstawionych powyżej poglądów S.Kot, przeciwstawiając się traktowaniu historii wychowania jako swoistej skarbnicy informacji dla pedagoga ujętych pod kątem widzenia jego aktualnych zainteresowań. Podkreślał, iż historia wychowania nie może być ani pedagogiczna, ani niepedagogiczna. "Winna być opracowana obiektywnie, w sposób dostosowany do swego przedmiotu w jego historycznych przekształceniach. Ważniejszą jest rzeczą, i ze stanowiska prawdy historycznej, i wymagań kultury pedagogicznej, wyjaśnienie dla każdej epoki organicznego związku jej kultury z wychowaniem, aniżeli wydobywanie z przeszłości i wyodrębnianie pewnych jej zagadnień wychowawczych pożądaných dla jakiegoś dzisiejszego systemu lub poszczególnego pedagoga"⁷⁸.

Równie szeroko przedmiot badań historii wychowania pojmowała H.Pohoska, wyodrębniając w jej ramach 3 kręgi badawcze: dzieje szkolnictwa, doktryn i myśli pedagogicznej oraz dzieje pracy

oświatowo-wychowawczej rozumiane szeroko jako dzieje oświaty pozaszkolnej. Należyte nauczanie historii wychowania, według Pohoskiej, winno w oparciu o szerokie tło historyczne wykazywać zależność ideałów wychowawczych od stosunków społeczno-politycznych, ekonomicznych i kulturalnych w danych epokach historycznych⁷⁹.

Metodyka nauczania historii wychowania w zakładach kształcenia nauczycieli praktycznie nie została w pełni opracowana w literaturze pedagogicznej ani w dydaktyce historii. Bardzo rzadko problem ten poruszany był także na łamach czasopiśmiennictwa pedagogicznego. Najczęściej w literaturze pedagogicznej pewne uwagi metodyczne formułowane były na marginesie ogólniejszych rozważań oraz w bardzo skromnym zakresie znajdujemy je także w różnych programach nauczania przeznaczonych dla zakładów kształcenia nauczycieli.

W myśl "Programu nauki w państwowych seminariach nauczycielskich", nauka historii wychowania poprzedzała naukę pedagogiki, która powinna się oprzeć na "znajomości historycznego rozwoju zagadnień, prądów i organizacji wychowawczych"⁸⁰.

W uwagach metodycznych do wspomnianego programu znalazło się zalecenie, iż przy nauczaniu historii wychowania częściej niż przy innych przedmiotach należało korzystać z formy wykładu oraz odwoływać się do wiedzy historycznej uczniów.

Z chwilą ukazania się dwóch tomów "Źródeł do historii wychowania" S.Kota, jego uczeń, J.Hulewicz postulował zrewidować założenia programu seminariów nauczycielskich z 1926 roku i przeprowadzić korektę programu seminaryjnego w tym duchu, by lektura tekstów źródłowych, nie była nadal środkiem pomocniczym w nauczaniu historii wychowania, lecz podstawą nauczania, zaś formy wykładowe zalecał sprowadzić do roli pomocniczej. Licząc się jednak z poziomem uczniów seminariów uważał, że lekturę tekstów źródłowych dotyczącą starożytności, średniowiecza i odrodzenia, należało czytać w ograniczonym zakresie, natomiast począwszy od zagadnień dotyczących wieku XVII, zalecał całe nauczanie opierać na lekturze źródeł⁸¹.

Ważne, choć pomocnicze znaczenie program przypisywał lekturze wybranych dzieł pedagogicznych, które uczeń zobowiązany był przeczytać w całości lub wyjątkach. Trafnie zostały w programie

ukazane tematy samodzielnych prac uczniów, polegające na przestudiowaniu literatury dotyczącej jakiegoś zagadnienia i na jego opracowaniu.

Na łamach krakowskiego "Pedagogjum", miesięcznika poświęconego seminarium nauczycielskim i kształceniu nauczycieli, w 1925 roku ukazał się artykuł P. Dąbrowskiego, w którym autor omawiał metodykę prowadzenia zajęć z historii wychowania na przykładzie żeńskiego seminarium nauczycielskiego we Lwowie. Realizację programu ministerialnego zalecał opierać na formie wykładowej, analizie i interpretacji tekstów źródłowych na podstawie podręcznika F. Bizonia oraz referatach. Ponadto każda uczennica zobowiązana była do samodzielnego sformułowania i opracowania jednego szerokiego problemu z zakresu historii wychowania, który był następnie przedmiotem krytycznych analiz na zajęciach z tego przedmiotu⁸².

Również w pedagogiach, J. Hulewicz i H. Rowid opowiadali się za zerwaniem z czysto pamięciowym opanowywaniem przez słuchaczy materiału z historii wychowania, zalecając jako podstawową metodę nauczania, analizę i interpretację tekstów źródłowych w oparciu o "Źródła do historii wychowania" S. Kota. Podręcznik "Dzieje wychowania", S. Kota służyć miał jako pomoc w pracy domowej słuchaczy. Na lekcjach dominować miała metoda dyskusji, "choć wystrzegać się należy, przesadnej heurystyki i nie wahać się przed wykładem, zwłaszcza jako wstępem przed lekturą lub ujęciem syntetycznym po analizie pewnej epoki"⁸³, pisał H. Rowid.

Jan Hulewicz twierdził, że sami słuchacze wypowiadali się za analizą i interpretacją źródeł jako główną metodą studiowania historii wychowania. Jako dowód na poparcie tej tezy, przytaczał wyniki ankiety przeprowadzonej w 1930 roku, wśród słuchaczy krakowskiego pedagogium, w której znakomita większość młodzieży wypowiadała się za lekturą tekstów źródłowych, a nie za metodą wykładową. Lektura tekstów źródłowych, według wypowiedzi ankietowanych, poprzez bezpośrednią styczność z tekstem przyczyniała się do większej samodzielności studiowania, czyniła słuchacza niejako współuczestnikiem minionych epok, a dzięki współpracy z nauczycielem uczyła analizowania, krytycyzmu wobec tekstu, kształciła precyzyjność, ścisłość oraz logiczność naukowego myślenia⁸⁴.

Ponadto, podobnie jak w seminariach nauczycielskich, w celu wyjścia poza materiał podręcznikowy, zalecano zadawać słuchaczom re-

feraty sprawozdawcze z opracowań monograficznych, które w związku z analizą odpowiednich tekstów, stanowić mogły pożądane uzupełnienie nauki.

Poza dwoma tomami "Źródeł do historii wychowania", obowiązkową lekturą dla wszystkich słuchaczy były w pedagogium krakowskim "Powinności nauczyciela" G.Piramowicza, a dla słuchaczy zdolniejszych, jako lekturę uzupełniającą zalecano "Emila" J.J.Rousseau oraz prace J.A.Komeńskiego i H.Spencera.

W sposobie ujmowania zagadnień, zarówno przy analizie tekstów, jak w ogóle w całej nauce historii wychowania kładziono nacisk na ukazywanie związków teorii i praktyki pedagogicznej z podłożem społeczno-politycznym i kulturalnym danej epoki historycznej⁸⁵.

W opracowywaniu dziejów wychowania w poszczególnych epokach i kręgach kulturowych H.Rowid zalecał następujący tok nauczania:

- na podstawie analizy i interpretacji tekstów źródłowych, ilustracji i rycin ustalić fakty historyczne,
- następnie grupować i porządkować fakty w taki sposób, by młodzież uświadomiła sobie obraz rzeczywistości wychowawczej i zrozumiała cele wychowania, ustrój szkolnictwa, programy nauki i metody nauczania w danej epoce historycznej,
- w obrazie wytworzonym w świadomości uczniów należało uzupełnić luki drogą rozumowania na podstawie analizy tekstów źródłowych, wykazując np.: oddziaływanie ustroju społeczno-politycznego i prądów kulturowych na życie szkoły oraz treści i metody nauczania,
- w oparciu o taką podstawę należało następnie śledzić ewolucję koncepcji i prądów pedagogicznych, ich wzajemne przenikanie, sfery ich zasięgu i wpływy w skali międzynarodowej,
- w końcu, przy pomocy twórczej fantazji i analogii z obecnym stanem, uczniowie winni kształtować sobie syntetyczny obraz rzeczywistości wychowawczej w danej epoce, porównując go ze stosunkami współczesnymi⁸⁶.

W uwagach metodycznych dotyczących realizacji pedagogiki z historią wychowania w liceach pedagogicznych, program również akcentował samodzielną pracę ucznia i lekturę wybranych ustępów z dzieł pedagogicznych. Nawet w wypadku syntetycznego opracowania danego tematu przez nauczyciela lub przez uczniów pod bezpośrednim jego kierunkiem, zalecano w miarę możliwości stosowanie metody konwersatoryjnej⁸⁷.

Zakończenie

Podsumowując niniejsze rozważania należy stwierdzić, iż mimo powszechnie znanych, opisywanych zresztą często w literaturze pedagogicznej, wartości poznawczych, kształcących i wychowawczych historii wychowania, jej rola w programach kształcenia pedagogicznego słuchaczy zakładów kształcenia nauczycieli nie została należycie zaznaczona i wykorzystana w praktyce. Wprawdzie historia wychowania była najczęściej uwzględniana w programach przygotowania pedagogicznego przyszłych nauczycieli, jednak z reguły w zbyt wąskim zakresie i ograniczonej ilości godzin dydaktycznych, by mogła należycie spełniać swoje zadania kształcące i wychowawcze oraz kształtować szeroko pojętą kulturę pedagogiczną kandydatów do zawodu nauczycielskiego.

Słusznie na ten temat wypowiadał się jeszcze w okresie międzywojennym J.Hulewicz, stwierdzając, iż mimo uwzględniania historii wychowania w programach kształcenia pedagogicznego, w praktyce jej nauczanie mocno "kulało", a przyczyn tego stanu rzeczy szukał w słabym przygotowaniu merytorycznym nauczycieli tego przedmiotu oraz wadliwej metodzie nauczania. Ponadto J.Hulewicz zarzucał Wydziałowi Kształcenia Nauczycieli Ministerstwa WRiOP brak większego zainteresowania w podniesieniu roli i poziomu przedmiotu w seminariach nauczycielskich⁸⁸.

O ile można mieć pewne zastrzeżenia do miejsca i roli historii wychowania w programach kształcenia oraz do sposobu realizacji przedmiotu w seminariach nauczycielskich, pedagogiach i PKN-ach, o tyle znacznie poważniejsze wnioski krytyczne pod tym względem należałoby sformułować w odniesieniu do liceów pedagogicznych, seminariów dla wychowawczyń przedszkoli i instytutów pedagogicznych, nie mówiąc już o różnych formach kursów dokształcających dla czynnych nauczycieli, gdzie historia wychowania odgrywała rolę zdecydowanie drugorzędną i pomocniczą.

Wydaje się także, iż słabości historii wychowania w zakładach kształcenia nauczycieli należy także szukać w braku współpracy Wydziału Kształcenia Nauczycieli Ministerstwa WRiOP i poszczególnych szkół nauczycielskich z uniwersyteckimi katedrami historii wychowania oraz w niedostatecznie opracowanej metodyce nauczania tego przedmiotu. Pewien przełom w metodyce nauczania historii wy-

chowania zaznaczył się dopiero w latach trzydziestych, kiedy nauczyciele i słuchacze zakładów kształcenia nauczycieli, mogli korzystać z syntetycznego i opracowanego na wysokim poziomie zarysu historii wychowania oraz dwutomowej edycji źródeł autorstwa S.Kota, które stały się podstawą nauczania tego przedmiotu.

Wyliczając pewne słabości w nauczaniu historii wychowania należy również wskazać na niewątpliwe osiągnięcia, do których można między innymi zaliczyć: jasno i w pełni opracowane w literaturze pedagogicznej postulaty odnośnie celów i zadań nauczania historii wychowania w kształceniu pedagogicznym, ciekawie i nowocześnie opracowany program tego przedmiotu w seminariach nauczycielskich oraz rozpatrywanie problemów z zakresu historii wychowania na szerszym tle historycznym, uwzględniające powiązania wychowania i myśli pedagogicznej z rozwojem nauki, prądami umysłowymi, ideowymi i politycznymi w danych epokach historycznych. Ponadto w nauczaniu historii wychowania świadomie akcentowano dzieje polskiej myśli i praktyki pedagogicznej oraz przeprowadzono gruntowną zmianę metody nauczania tego przedmiotu, zrywając całkowicie z metodą werbalną i pamięciową na rzecz analizy i interpretacji tekstów źródłowych, co pociągało za sobą zasadnicze konsekwencje w realizacji celów nauczania historii wychowania i kształcenia pedagogicznego w ogóle.

PRZYPISY

- ¹J.Kulpa, *Kształcenie nauczycieli szkół powszechnych w Polsce 1918-1939 r.*, Wrocław 1963; B.Bromberek, *Zasady organizacyjne i programowe studiów nauczycielskich w Polsce, lata 1918-1932*, Poznań 1964; J.Hellwig, *Wkład Związku Nauczycielstwa Polskiego w kształcenie i doksztalcenie nauczycieli w Polsce /1918-1968/*, Poznań 1973; L.Kowalczyk, *Wkład Związku Nauczycielstwa Polskiego w rozwój koncepcji kształcenia i doksztalcenia nauczycieli /1919-1939/*, Bydgoszcz 1978
- ²S.Kot, *Zarys dziejów wychowania jako funkcji społecznej*, W: *Encyklopedia Wychowania*, pod redakcją S.Lempickiego, W.Gottlieba, B.Suchodolskiego, J.Włodarskiego, T. 1 cz.II Warszawa 1954, s.569
- ³S.Kot, *Historia wychowania*, T.1, Lwów 1934 s.7
- ⁴S.Kot, *Zarys...* s.570
- ⁵K.Mrozowska, *Rola historii wychowania w kształceniu pedagogicznym. Przeszłość, stan obecny i postulaty*, W: *Rocznik Komisji Nauk Pedagogicznych T.12, Oddział w Krakowie 1971* s.3
- ⁶Tamże, s.4
- ⁷S.Kot, *Historia...* s.VI
- ⁸J.Hulewicz, *Niewyzyskana rola historii wychowania we współczesnym szkolnictwie polskim*, *Chowanna 1931 z.1* s.5
- ⁹S.Kot, *Historia...*, op.cit. s.8
- ¹⁰H.Rowid, *Dydaktyka przedmiotów pedagogicznych w zakładach kształcenia nauczycieli*, W: *Encyklopedia Wychowania*, T.2 Warszawa 1934 s.770
- ¹¹J.Hulewicz, *Niewyzyskane...*, op.cit. s.8
- ¹²W.Spasowski, *Wykład pedagogiki w seminariach nauczycielskich*, Warszawa 1917 s.8
- ¹³Tamże, s.8
- ¹⁴H.Pohoska, *Rola historii wychowania w kształceniu nauczycieli*, *Wiadomości Historyczno-Dydaktyczne*, 1935 z.1-2 s.10

- 15 Tamże, s.14
- 16 H.Rowid, Nowa organizacja studiów nauczycielskich w Polsce i za granicą, Warszawa 1931 s.15
- 17 Program nauki w Państwowych Seminarjach Nauczycielskich, Warszawa 1921 s.VII
- 18 Tamże, s.IX
- 19 Tamże, s.168
- 20 Tamże, s.166-168
- 21 P.Z.Dąbrowski, Uwagi o nowych programach - przedmioty pedagogiczne, Pedagogium 1928 nr 1 s.6
- 22 K.Z., Szkolnictwo polskie w latach 1918-1926, Przegląd Pedagogiczny, 1927 nr 3 s.62
- 23 Oświata i szkolnictwo w Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 1929 s.81
- 24 H.Orsza-Radlińska, Historia wychowania. Rocznik Pedagogiczny, T.1 Seria II 1921 s.44
- 25 J.Kulpa, Kształcenie..., op.cit. s.75
- 26 Tamże, s.54
- 27 Dz.Urz.Min. WRiOP, 1928 nr 8 poz,135
- 28 H.Rowid, Organizacja i program zakładów kształcenia nauczycieli, Warszawa 1934 s.26
- 29 J.Kulpa, Kształcenie..., op.cit. s.100
- 30 H.Rowid, Nowa organizacja ... op.cit. s.121
- 31 Państwowe Pedagogium w Krakowie 1919-1936. Organizacja i program nauki, Kraków 1936 s.26
- 32 J.Schwarz, Państwowe Pedagogium w Toruniu, Pedagogium 1939 nr 2 s.140
- 33 H.Rowid, Dydaktyka przedmiotów pedagogicznych w zakładach kształcenia nauczycieli, Warszawa 1936 s.14
- 34 Tamże, s.14-15

- 35 Państwowe Pedagogium w Krakowie..., s.47
- 36 J.Schwarz, Państwowe..., s.140
- 37 J.Kulpa, Kształcenie ..., op.cit. s.102
- 38 Dz.Urz.Min. WRiOP, 1920 nr 23 poz. 154
- 39 Dz.Urz.Min WRiOP 1928 nr 8
- 40 H.Rowid, Nowa organizacja..., s.108
- 41 Dz.Urz.Min. WRiOP, 1929 nr 7 poz.103
Dz.Urz.Min. WRiOP, 1929 nr 9 poz.127
- 42 J.Hulewicz, Niewyzyskana..., op.cit. s.22
- 43 Z.Szulczyński, O organizacji państwowych liceów pedagogicznych,
Oświata i Wychowanie, 1937 z.6 s.521
- 44 Rozporządzenie Ministra WRiOP z dnia 11 VI 1938 r.W: Program Nauki /tymczasowy/ w Państwowym Liceum Pedagogicznym z polskim językiem nauczania. Lwów 1938 s.I
- 45 Dz.Urz.Min. WRiOP, 1937 nr 9 poz.307
Dz.Urz.Min.WRiOP, 1937 nr 9 poz.313
- 46 Program Nauki /tymczasowy/ w Państwowym Liceum Pedagogicznym z polskim językiem nauczania, Lwów 1938 s.7
- 47 Tamże, s.13
- 48 Tamże, s.169
- 49 Tamże, s.162-170
- 50 Z.Szulczyński, O organizacji..., op.cit. s.521-525
- 51 Program Nauki /tymczasowy/ w Państwowym Seminarium dla Wychowawczyń Przedszkoli z polskim językiem nauczania, Lwów 1939 s.I
- 52 Tamże, s.201-203
- 53 Dz.Urz. Min. WRiOP, 1921 nr 1 poz.10
- 54 J.Kulpa, Kształcenie..., op.cit. s.32
- 55 Kursy wakacyjne dla nauczycielstwa szkół powszechnych - przykłady programów, Warszawa 1928
- 56 B.Bromberek, Zasady..., op.cit. s.208

- 57 Państwowe Wyższe Kursy Nauczycielskie. Statut i regulamin, Warszawa 1928
- 58 Dz.Urz.Min. WRiOP, 1930 nr 7 poz.107
- 59 Pamiętnik Państwowego Instytutu Nauczycielskiego, praca zbiorowa pod redakcją W.Radwana, Warszawa 1934 s.65-66
- 60 Podręczna Encyklopedia Pedagogiczna, w opracowaniu F.Kierskiego, T.2 Lwów-Warszawa 1925 s.363
- 61 J.Hulewicz, Niewyzyskana ..., op.cit. s.15
- 62 M.Sekreta, Sprawozdanie z działalności Instytutu Pedagogicznego w Katowicach, Katowice 1936
- 63 Program naukowy 3 letniego studium Instytutu Pedagogicznego w Katowicach w latach 1936/37-1938/39, Katowice 1939 s.5-18
- 64 K.Zbierski, Zagadnienie kształcenia nauczycieli szkół średnich, Warszawa 1930;
J.Różewicz, Nauczanie historii nauki i techniki w polskich szkołach wyższych w latach 1918-1939, W: Dzieje nauczania historii nauki i historii techniki w Polsce, praca zbiorowa pod redakcją I.Stasiewicz-Jasiukowej, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź 1982;
B.Nawroczyński, Komisja egzaminów państwowych dla nauczycieli szkół średnich i Studium Pedagogiczne Uniwersytetu Warszawskiego /1927-1939/, Przegląd Historyczno-Oświatowy, 1968 nr 4; R.Dutkova, Studium Pedagogiczne Uniwersytetu Jagiellońskiego 1921-1952, Przegląd Historyczno-Oświatowy, 1968 nr 4; K.Mrozowska, Rola..., op.cit.
- 65 S.Tync, S.Kot, Historia wychowania. Zarys podręcznikowy, Ruch Pedagogiczny 1924 nr 5-6 s.134
- 66 H.Orsza-Radlińska, Historia..., op.cit. s.45
- 67 Tamże, s.45
- 68 S.Kot, Dzieje wychowania, Warszawa 1931 s.5
- 69 S.Kot, Źródła do historii wychowania, część I, Warszawa 1929, rec. W.Bobkowska, Minerva Polska, 1929 z.1-4, s.203
- 70 Tamże, s.200

- ⁷¹S.Łempicki, Potrzeby historii oświaty, szkolnictwa i wychowania w Polsce, W: Nauka Polska, jej potrzeby, organizacja i rozwój, T.10, Warszawa 1929 s.634
- ⁷²S.Kot, Historia wychowania, Warszawa 1924, rec. I.Moszczeńska, Szkoła Powszechna 1924 z.1 s.54-55
S.Kot, Historia wychowania, Warszawa 1924, rec. S.Tync, Ruch Pedagogiczny, 1924 nr 5-6 s.133-137
- ⁷³ks W.Gadowski, Historia wychowania S.Kota.
Krytyczne uwagi, Przyjaciel Szkoły 1925 nr 16 s.453
- ⁷⁴B.Nawroczyński, Polska myśl pedagogiczna, Lwów-Warszawa 1937 s.7
- ⁷⁵G.Jampoler, O stanowisko pedagogiczne w nauczaniu historii wychowania, Ruch Pedagogiczny 1930 nr 4 s.149
- ⁷⁶K.Sobolski, Problem kształcenia nauczycielstwa szkół powszechnych, Miesięcznik Pedagogiczny 1937 nr 8-9 s.206
- ⁷⁷S.Tync, Odpowiedź, Pedagogium, 1932 nr 2-3 s.41; S.Tync, Kształcenie nauczycieli szkół powszechnych we Francji, Pedagogium, 1931 nr 9
- ⁷⁸S.Kot, Zarys..., op.cit. s.571
- ⁷⁹H.Pohoska, Rola..., op.cit. s.9-14
- ⁸⁰Program nauki w Państwowych Seminarjach Nauczycielskich, Warszawa 1921 s.168
- ⁸¹J.Hulewicz, Niewyzyskana..., op.cit. s.23
- ⁸²P.Z.Dąbrowski, Jak uczyć historii wychowania w seminarjach nauczycielskich, Pedagogium, 1925 nr 4-5 s.10-11
- ⁸³Państwowe Pedagogium w Krakowie..., op.cit. s.44
- ⁸⁴J.Hulewicz, Niewyzyskana..., op.cit. s.16
- ⁸⁵Państwowe Pedagogium w Krakowie..., op.cit. s.46
- ⁸⁶H.Rowid, Dydaktyka przedmiotów pedagogicznych w zakładach kształcenia nauczycieli, W: Encyklopedia Wychowania, T.2, Warszawa 1934 s.773
- ⁸⁷Program Nauki /tymczasowy/ w Państwowym Liceum Pedagogicznym..., op.cit. s.171
- ⁸⁸J.Hulewicz, Niewyzyskana..., op.cit. s.15

МЕСТО И РОЛЬ ВОСПИТАНИЯ В ПЕДАГОГИЧЕСКИХ УЧИЛИЩАХ
В ДОВОЕННОЙ ПОЛЬШЕ /1918 - 1939 г.г./

Резюме

Предметом рассуждений автора является попытка определения, на основании педагогической литературы и программ обучения, цели и задач, места и роли истории воспитания в педагогических училищах, подготавливающих учителей для начальных школ в Польше в 1918-1939 г.г. Кроме того автор даёт обзор и оценку учебников и дополнительных материалов по истории воспитания, обязывающих в педагогических училищах в Польше. Обязывающие в тогдашневремя программы обучения по истории воспитания в разных /различных/ типах училищ среднего и высшего профессионального уровня, автор подверг подробному анализу.

После этого, на основе источников педагогической литературы, представлены различные концепции, касающиеся способов обучения истории воспитания, а также методов и преподавания в отдельных типах училищ. В итоге, автор констатирует, что не были как следует использованы в программе обучения в широком понимании формирования педагогической культуры у кандидатов в учителя, все образовательные и воспитательные ценности истории воспитания, одновременно указывая, что было /являлось/ причиной такого положения.